

COĞRAFYA ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ

(Liselerde Coğrafya Eğitim ve Öğretimi)

İçerik

- Amaçlar
- İlkeler
- Yöntemler
- Teknikler
- Sorunlar

Geliştirilmiş ve güncellenmiş 6. baskı

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

Atatürk Üniversitesi
Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi
Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

COĞRAFYA ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ

ISBN 978-605-364-983-0

Kitapta yer alan bölümlerin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2014, Pegem Akademi

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.

Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

6. Baskı: Aralık, 2014 Ankara

Yayın-Proje Yönetmeni: Ayşegül Eroğlu
Dizgi-Grafik Tasarım: Şermin Demirhan
Kapak Tasarımı: Şuayip Şeyihoğlu

Baskı: Yorum Basım Yayın ve Matbaacılık Ltd. Şti
İvedik Organize Sanayi Bölgesi Matbaacılar Sitesi
35.Cadde No: 36 - 38 06370
(0312-395 21 12)

Yayıncı Sertifika No: 14749
Matbaa Sertifika No: 13651

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi 0312 430 67 50 - 430 67 51
Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet:www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net

SUNUŞ

Coğrafya Öğretim Yöntemleri, eğitim-öğretim programı bakımından, bir ders kitabıdır. İçeriği, Eğitim Fakülteleri Coğrafya Öğretmenliği son sınıf öğrencileri ile *pedagoji formasyonu* alan Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü mezunu öğrencilerine okutulmaktadır.

Bu başlık altındaki bir ders, ilk kez 1998-1999 Öğretim Yılında YÖK tarafından, hem lisans ve hem de lisansüstü programlara, Öğretmenlik Formasyon Dersleri arasında, **Coğrafya Öğretim Yöntemleri** (Özel Öğretim Yöntemleri I ve II) adıyla konulmuşsa da; *Coğrafya'da Metodoloji: Genel Yöntemler ve Özel Öğretim Yöntemleri* adıyla, Üniversitemiz Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'ndeki görev sürem içinde (1977-1991) de tarafımdan okutulmuştu. Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, *Coğrafya Öğretmenliği* öğrencilerine ise, 1991-1992 öğretim yılından beri okutulmakta olup, programın adı, YÖK tarafından saptanan ad ile değiştirilmiştir.

Eser, sahasında *tek* olmakla birlikte, 1992'de M.E.B tarafından bir kez yayımlanmış olup, hem Fakültemiz yayınları arasında ve hem de özel sektörde, beş baskı daha yapmıştır. Fotokopi yoluyla çoğaltılması veya aynı tarihle *tıpkıbasımları*, kuşkusuz bunlara dâhil değildir.

YÖK, 1998-1999 öğretim yılında, özel öğretim yöntemleri konusuna önem vererek, bu programları, *Orta Öğretim Alan Öğretmenliği Meslek Dersleri* arasına alıp *lise öğretmeni adaylarına okutulmasını zorunlu duruma getirince*, çalışmanın programı, daha bir dikkatle ele alınmış; defalarca yenilenmesine ve adayların ihtiyacını karşılar düzeye getirilmesine özen gösterilmiştir. Eldeki **6. baskı**, bu çabanın ürünü olup, önemli bir eksiği gidereceği düşüncesini taşımaktayım.

Çalışmamı yayına hazırlarken, **Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı** elemanlarımızın da azımsanmayacak katkıları olmuştur. Bunlardan, **Prof. Dr. Serhat ZAMAN**, **Doç. Dr. Ogün COŞKUN**, **Yrd. Doç. Dr. Yaşar GÖK**, **Yrd. Doç. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ**, **Yrd. Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ**, **Dr. Ahmet ÇAVUŞ**, **Dr. Fatih ORHAN** ve **Arş. Gör. Rukiye ADANALI'ya** ayrı ayrı teşekkürü zevkli bir görev sayarım. Ayrıca kitabın kapak tasarımını hazırlayan **Grafiker Ressam Şuayip ŞEYİHOĞLU** ile bazı şekillerin çizilmesinde katkıları olan öğrencimiz Mustafa Yasir Arslan'a esere gösterdikleri ilgi ve yeniden yayımlanmasının temel dinamizmini oluşturan, *Coğrafya Öğrencileri* ve diğer ilgilenenlere ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Bilen öğretir iddiasının; *Az bilen cesaretli olur* atalar sözüne en tipik örneklerden birisi olduğunu, tekrar tekrar hatırlamamızı arzu ediyorum. Akademik çoğ-

rafya biliminin derinliğine ve genişliğine bilinmesi, *lise coğrafya öğretim programlarının; eğitim ilke, yöntem ve tekniklerinin de öğrenilmiş olduğu* anlamına gelmez. Üniversitede öğrenilenlerin ne kadarının, ne zaman, nerede ve nasıl; hangi ilke, yöntem ve teknikler kullanılarak orta öğretim öğrencilerine okutulması gerektiği konularında da kesinlikle öğretmenlerin, daha yetiştirilme aşamasında, bilgi ve beceri sahibi olmaları gerekir. İşte, bir bütün olarak Öğretmenlik Meslek Dersleri ile Özel Öğretim Yöntemleri derslerinin temel amacı, bunlardır denilebilir.

Eserin, başta *Coğrafya Öğrencileri ve Coğrafya Öğretmenleri* olmak üzere ilgilenenlere, eğitim-öğretim mesleği sanatında, sınırlı da olsa bir ufuk açacağı düşünncesindeyim. Umduđum ve beklediğim yararları sağlaması dileklerle.

Prof.Dr. Hayati DOĞANAY

05 Kasım 2014, Erzurum

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Yöntem ve Yöntembilim	1
Sosyal Bilimlerde Başlıca Araştırma Yöntemleri.....	6
Örneklem	10
Anket.....	12
Monografi Yöntemi.....	17
Yöntemlerin Karşılaştırılması	18
Araştırmanın Yazımı Aşaması.....	20

2. BÖLÜM

COĞRAFYADA DÜŞÜNCE YÖNTEMLERİ VE BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

Coğrafya İliminde Gözlem (gezi-gözlem) ve Önemi	23
Coğrafi Düşüncede Akılyürütme Yöntemleri.....	25
Coğrafi Düşüncenin Başlıca İlkeleri	27
Coğrafi Düşüncedeki Gelişme ve Değişmeler.....	34
Ritter'in Beşerî Coğrafya Akımına Kazandırdığı Başlıca Metodik Yaklaşımlar ..	36

3. BÖLÜM

COĞRAFYADA BAŞLICA VERİ DERLEME KAYNAKLARI

Alandan Derlenecek Veriler.....	56
Bazı Beşerî Coğrafya Anket Örnekleri	56
Ekonomik Coğrafya Anket Örnekleri	60
Sanayi Coğrafyası	64

Yer Seçimi ve Diğer Bilgiler	65
Ham Madde Sağlanması.....	66
Enerji Kaynakları	66
İşgücü.....	67
Üretim ve Pazarlama Sorunları	68
Ulaşım ve Topoğrafya İlişkileri	69
Ulaşım ve İklim İlişkileri.....	69
Ulaşım Büyüklüğünü Ölçme Verileri	70
Kara yolları.....	70
Demir yolları.....	71
Deniz yolları.....	72
1. Liman ve Kuruluşları	72
Hava yolları	73
Yük ve Yolcu Trafığı	73
Kent İçi Ulaşım.....	73
Kamu Ulaştırması	73
Belediye Otobüs Servisleri	73
Banliyö Seferleri	74
Kamu Servis Araçları.....	74
Diğer Belediyeler	74
Özel Kesim Ulaştırması.....	74
Kent İçi Trafik Akışı.....	74
Sonuç.....	75
Turizm Coğrafyası.....	75
Fizikî Kaynaklar	75
Beşerî Kaynaklar	76
Turistik Aktivite ve Sonuçları.....	76
Monografik Etüd ve Araştırma Anketleri	77
Doğal Çevre Faktörleri.....	77
Beşerî Çevre Faktörleri	78
Yerleşme	79

Ekonomik Etkinlikler	80
Ham Madde Durumu	83
Su ve Enerji Durumu	83
Üretim Durumu	83
İşgücü Durumu	84
Pazarlama	84
Genel Sorunlar	84
Anket ve Mülakat Uygulamasında Yardımcı Gereçler	85
Fizikî Coğrafya Özellikleri	86
Yeryüzü Şekilleri	86
İklim Özellikleri	88
Sıcaklık	88
Rüzgârlar	88
Yağış	89
Toprak Örtüsü Özellikleri	90
Doğal Bitki Örtüsü Özellikleri	90
Yeraltı ve Yerüstü Su Durumu	92
Beşerî Coğrafya Özellikleri	93
Geçici Yerleşme Şekilleri ile İlgili Anket Soruları	97
Nüfus ve Yerleşme konusunda Sorulacak Sorular	99
İktisadî Coğrafya Özellikleri	100
Tarım için Sorulacak Anket Soruları	100
Hane Reislerine ve Bireylerine Sorulacak Anket Soruları	101
Hayvancılık	103
Bilirkişilere Sorulacak Sorular	103
Hane Reislerine ve Bireylerine Sorulacak Sorular	104
Sanayi	104
Madenler	106
Turizm	106
El Sanatları	107
Ulaşım Faaliyetleri	107

Ticaret.....	108
Ticari İş Yerleri Anketi.....	108
Coğrafya Eğitimi ile İlgili Bazı Anket Örnekleri.....	109
Coğrafya Öğretmeni Adaylarına Yönelik Tutum Belirleme Anket Formu.....	110
Coğrafya Öğretmenleri Anket Formu.....	114
Öğretmen Adayı Anket Formu.....	119
Öğretmen Anket Formu.....	124

4. BÖLÜM

ORTA ÖĞRETİMDE HARİTA EĞİTİMİ VE BAZI UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Giriş.....	131
Orta Öğretimde Harita Eğitimi ve Bazı Etkinlik Örnekleri.....	133
Haritalardan Yararlanma Teknikleri ve Bazı Etkinlik Örnekleri.....	157
Alan Hesapları.....	164
Eğim Hesapları.....	167
Yerel Saat Hesapları.....	173
Başlıca Atlas Haritaları.....	182
Fizikî Haritalar.....	182
Beşerî Haritalar.....	188

5. BÖLÜM

ORTA ÖĞRETİM COĞRAFYA EĞİTİMİNİN BAŞLICA İLKE VE YÖNTEMLERİ

Giriş.....	193
Bilgi ve Başlıca Bilgi Türleri.....	193
Eğitim ve Öğretimin Amaçları.....	196
Öğretim Stratejileri.....	199
Başlıca Öğretim İlkeleri ve Coğrafya Eğitimi.....	204
Öğrenciye Görelik İlkesi ve Coğrafya Eğitimi.....	204

Yakından Uzağa İlkesi ve Coğrafya Eğitimi.....	206
Bilinenden Bilinmeyene İlkesi ve Coğrafya Eğitimi.....	208
Somuttan Soyuta İlkesi ve Coğrafya Eğitimi.....	210
Açıklık İlkesi ve Coğrafya Eğitimi.....	212
Aktivite (etkinlik) İlkesi ve Coğrafya Eğitimi.....	213
Bütünlük İlkesi ve Coğrafya Eğitimi.....	214
Güncellik İlkesi ve Coğrafya Eğitimi.....	214
Ekonomik Olma İlkesi ve Coğrafya Eğitimi.....	215
Başlıca Öğretim Yöntemleri ve Coğrafya Eğitimi.....	216
Anlatım Yöntemi ve Coğrafya Eğitimi.....	219
Soru-Cevap Yöntemi ve Coğrafya Eğitimi=Sokrates Yöntemi.....	220
Problem Çözme Yöntemi ve Coğrafya Eğitimi.....	220
Analiz ya da Çözümsel Yöntem.....	223
Sentez Yöntemi.....	224
Gösteri Yöntemi ve Coğrafya Eğitimi.....	224
Gezi-Gözlem Yöntemi ve Coğrafya Eğitimi.....	226
Gezi Öncesi Hazırlıklar.....	227
Gezi-Gözlem Boyunca Uyulacak Esaslar.....	227
Gezi Sonrasında Yapılacak İşler.....	229
Rol Yapma (Drama) Yöntemi.....	229
Örnek Olay İnceleme Yöntemi.....	230
Tartışma Yöntemi.....	230

6. BÖLÜM

LİSE COĞRAFYA ÖĞRETİM PROGRAMININ HEDEFLERİ VE AMAÇLARI

Coğrafya Derslerinin Eğitim ve Öğretimindeki Hedefler.....	233
Coğrafya Dersleri Eğitim ve Öğretiminin Genel Amaçları.....	237
Coğrafya Ders Konularının Temel Stratejileri.....	239
Türkiyede Nüfus ve Yerleşme Ders Konuları İşlenirken.....	240

Ülkeler Coğrafyası Konuları İşlenirken.....	241
Göz Önüne Alınması Gereken Diğer Bazı İlkeler.....	241
Neden Coğrafya Öğrenir ve Öğretiriz?	242

7. BÖLÜM

LİSE COĞRAFYA EĞİTİM VE ÖĞRETİMİNDE TEKNOLOJİ

Teknoloji ve Eğitim Teknolojisi	249
Türkiye’de Eğitim Teknolojisinin Yasal Dayanakları	251
Lise Coğrafya Eğitiminin Hareketli Görsel Araçları	255
Tepegöz Projektörünü Tamamlayan Malzeme.....	261
Slayt Projektörü (Slayt veya Diya Göstericisi).....	262
Slayt Projektörlerinin Yapısı	263
Slaytların Eğitimdeki Avantaj ve Dezavantajları	264
Episkop Projektörü (Opak Projektör, Epidiskop)	266
Episkop Projektörünün Dezavantajları	267
Episkop Projektörünün Yapısı	267
Televizyon-Video ile Eğitim.....	268
TV	269
Kamera.....	270
Fotoğraf Makinası	271
MEB’e Göre Bilgisayar Destekli Eğitim (BDE).....	272
Bilgisayar Destekli Eğitim	276
Eğitimde Bilgisayar Kullanımının Tarihsel Gelişimi.....	277
Bilgisayar Destekli Eğitimin Yararları	279
Bilgisayar Destekli Eğitimin Sınırlılıkları	279
Bilgisayar Destekli Eğitimde Öğretmenin Rolü.....	280
Bilgisayar Destekli Eğitimde Görevlendirilen Öğretmenin Başka Ne Türü Niteliklere Sahip Olması Gerekli-dir?.....	281
Bilgisayar Destekli Eğitimde Uygulamalar	282
Öğretim Amaçlı Uygulamalar	282

Tekrar ve Alıştırma Amaçlı Uygulamalar	283
Benzeşim Amaçlı Uygulamalar	283
Oyun Amaçlı Uygulamalar	284
Başvuru Kaynağı Amaçlı Uygulamalar	284

8. BÖLÜM

COĞRAFYA EĞİTİMİNDE DURAĞAN KLASİK GEREÇLER

Coğrafya Ders Kitapları.....	291
Haritalar	301
Bazı kavram haritası (=şema) örnekleri.....	304
Atlaslar.....	320
Türkiye'de Atlas Çalışmaları.....	322
Küreler	326
Grafikler	331
Başlıca Grafik Tipleri	332
Çizgi Grafikler	333
Sütun Grafikler	334
Daire Grafikler.....	335
Resimli Grafikler	336
Grafiklerle İlgili Etkinlikler.....	337
Diyagramlar	339
Blokdiyagramlar	340
Kartogramlar	345
Profiller.....	346
Veri Tabloları	354
Koleksiyonlar	357
Madenler Koleksiyonu.....	358
Sözlü ve Yazılı Medya Kaynaklı Coğrafya Haberleri.....	359

9. BÖLÜM

COĞRAFYA EĞİTİMİNİN PLANLANMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Plan ve Planlama Terimlerinin Anlamı.....	361
Coğrafya Eğitiminin Planlanması.....	362
Gezi ve Gözlem Planı.....	363
Amaçlarına Göre Geziler.....	364
Zaman Sürecine Göre Geziler.....	364
Yapılış Şekillerine Göre Geziler	365
Kullanılan Araçlara Göre Geziler.....	365
Yıllık Plan	368
Eğitim ve Öğretim Planlarına Eleştiri.....	373
Coğrafya Eğitiminde Öğrenci Ödevleri=Dersçi ve Dersdışı Etkinlikleri	373
Diğer Sorunlar	404

10. BÖLÜM

COĞRAFYA EĞİTİMİNDE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Ölçme ve Değerlendirme Terimlerinin Anlamları	407
Kısa Cevaplı Testler ve Orta Öğretim Coğrafya Eğitimi.....	418
Doğru-Yanlış Testleri ve Orta Öğretim Coğrafya Eğitimi	422
Diğer Bazı Sınav Sorusu Örnekleri	429
Açık Uçlu Sorular	431
Sınav Sonuçlarının Analizi.....	431

11. BÖLÜM

ÖĞRETMENLİK MESLEĞİ VE İDEAL BİR ÖĞRETMENİN NİTELİKLERİ

Öğretmen-Okul ve Öğretmenlik Mesleği	435
Bizde Öğretmen ve Öğretmenlik Mesleği.....	440
Cumhuriyet Devrinde Öğretmen ve Öğretmenlik Mesleği.....	444
Öğretmenlerin Özlük Hakları ve Saygınlıkları.....	454
İdeal Bir Öğretmenin Başlıca Nitelikleri	460
Terimler Sözlüğü	477
Kaynakça.....	561
EK'ler	570
Yazarın Öz Geçmişi ve Kitap Formatındaki Eserleri.....	572
Prof. Dr. Hayati Doğanay'ın Kitap Formatındaki Çalışmaları	574
Dizin.....	576

1. BÖLÜM

GİRİŞ

• Yöntem ve Yöntembilim

Latince bir terim olan *metod* sözcüğünün özgün karşılığı, *methodus* (ing. method) olup, Türkçe kaynaklarda, daha çok **yöntem** diye ifade edilmektedir. Eski felsefe, sosyoloji, hukuk kaynakları ve benzerlerinde, *usul* veya *sistem* gibi terimlerle de ifade edilmiştir. Örneğin, tarih ilminde uzun yıllar *usul* şeklinde ifade edilmişken, hukuk dilinde *prosedür* (ing. procedure) şeklinde yer almıştır.

Dar anlamıyla yöntem, *belli bir bilim alanında araştırmalara yön veren yaklaşım biçimi; yol veya yordam* olup, bu anlamda, **sistem** karşılığı olarak kullanılır.

Geniş anlamıyla yöntem; *bir konuyu öğrenmek ya da öğretmek, bir problemi çözmek, bir deneyi sonuçlandırmak ...* gibi belli amaçlarla, *bilinçli olarak seçilen ve uygulanan ya da izlenen düzenli yoldur* biçiminde tanımlanabilir. Bu tanıma; *bir işi yapmak, bir sorunu çözmek, bir deneyi sonuçlandırmak, bir konuyu öğrenmek veya öğretmek, belli bir sonuca ya da hedefe ulaşmak* gibi amaçlarla, *bilinçli olarak seçilen ve izlenen yol, yordam ve düzeneklerin bütünüdür* diye yapan kaynaklara da rastlanmaktadır.

Yöntem, *mantıklı bir düşünme yolu* olup, bu yol *yeni doğruları bulmak, bilinen doğruları yorumlamak ve açıklamak için seçilir veya denenir*.¹

1 *Coğrafya Öğretim Yöntemleri* programında geçen bilimsel terimler için, çalışmanın sonuna eklenmiş olan **SÖZLÜK** kısmına bakılması gerekir. Daha ayrıntılı tanımlar konusunda ise, şu sözlüklere bakılması yararlı olacaktır:

TÜBA., 2011, Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü: Sosyal Bilimler. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayını, No: 1, Ankara.

Cevizci, A., 2011, Felsefe Sözlüğü. Say Yayınları, İstanbul.

Öncül, R., 2000, Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü. MEB Yayınları: 3410, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 1220, Sözlük Dizisi: 4, İstanbul.

Yöntem (=metod) terimiyle iç içe bir diğer terim de, **yöntembilim** (ing. methodology) terimi olup, kaynaklarda **metodoloji** diye de geçer (eski karşılığı, usuliyat).

Dar anlamıyla; *araştırma ve inceleme yöntemlerini araştırma konusu olarak seçmiş mantık bilimi kolu, alanı* demektir. Tanımı, *yöntemler=metodlar bilimi* diye de kısaltabiliriz.

Eğitim ve öğretimdeki karşılığı; *eğitim ve öğretimde yararlanılan yöntemlerin niteliği, bu etkinlikte bunların yeri ve çeşitlerine ilişkin kuram* (teori, varsayım) anlamına gelir.

Geniş anlamda yöntembilim; bilimsel araştırmalarda amaçları gerçekleştirebilmek için yararlanılacak yollar-yöntemler, araç ve teknikleri saptamaya çalışan; yeni yöntem ve ilkeler bulma amacı güden toplumbilim, ya da felsefe bilim alanıdır diye tanımlanabilir.

Hiç kuşku yok ki, en zor bilimsel etkinliklerden birisi de, **bilimde yöntem kuruculuğu** olup, bu alanda eser vermiş araştırmacı ve düşünürler, daha çok XX. ve XXI. yüzyıl kimi düşünürleri olarak dikkati çekerler:

Bunlardan, herhalde ilk sıraya alınması gerekenlerden biri, Avusturya kökenli İngiliz düşünür **Karl Raimund Popper**² (1902-1994) olup bilime, **yanlışlamacı bilim kuramı** (=hipotezi) yaklaşımını katmıştır. Yani, klasik bilimsel görüş olan tümevarımcılığı reddetmektedir. O'na göre bir *kuram=teori=hipotez, doğrulanmak için değil, yanlışlanmak için test edilir.*

Bilimsel yöntem kurucularından diğer bir önemli araştırmacı, İsviçre'li ruhbilimci ve pedagoğ **Jean Piaget**³ (Jan Piyaje: 1896-1980) olup, **bilişsel gelişim kura-**

2 **Sir Karl Raimund Popper** (1902-1994): Avusturya kökenli İngiliz düşünür. Alberth Einstein'ın eserlerindeki fikir yapısı, kendisine yön vermeyi sağladı. Nazizm'in baskısıyla 1938'de Viyanadan ayrıldı ve Yeni Zelanda'ya gitti. Oradan da 1945'te ayrılarak, Londra'ya döndü ve *London School of Economic* kolejinde ders vermeye başladı. Orada 1945-1966 devresinde öğretim üyeliği yaptı. *Londra Üniversitesi'nde ise, 1949-1969 devresinde dersler okuttu.*

Birçok eser verdi. Ancak bunların en fazla yankı yapanı, **Araştırmanın Mantığı** (1934'de Almanca olarak yayımlandı) eseri oldu. O'na göre *bilimsel araştırma, tümevarımla değil; deneme ve yanlışlamalarla, varsayım ve yadsımlarla (tartışma, çürütme, yalanlama, yok sayma=inkâr etme) ilerler. Bir bilimsel kuramın başlıca özelliği, yanlışlanabilir olmasıdır.*

3 **Jean Piaget** (Jan Piyaje: 1896-1980): İsviçreli ruhbilimci (psikolog) ve pedagoğ (eğitimci). Biyoloji öğrenimi görmüş olmakla birlikte, *Bergson'un yaratıcı evrim* eserindeki fikirlerinin etkisinde kalarak, zamanla *bilimsel kuramın kurucusu* olarak tanındı. Çocuklarda *bilişsel öğrenme kuramı aşamaları* diye, öğrenmede gelişme aşamaları saptadı:

- *Duyuşsal-motor dönem:* Duyuların kullanılması, motor (devinim=hareket) yeteneklerin gelişmesi;
- *İşlem yapma öncesi dönem;*
- *Somut işlemsel dönem;*
- *Formel işlemsel dönem* gibi. Bunlara, *Piaget'nin çocukta kavram oluşum aşamaları* denir.

Hem *genetik ruhbilimin kurucusu* ve hem de, *bilişsel gelişim kuramının öncüsü* olarak tanınır. *Yapılandırmacı eğitim=hazır bulunmuşluk* yaklaşımı da, bu araştırmacı ile başlar.

mı diye bilime geçen ünlü kuramını, iki çocuğunun gelişimi üzerindeki gözlemleri ile oluşturmuştur. Burada söz konusu edilen **biliş** terimi; *insan beyninin algılama, öğrenme, anlama, düşünme, bellekte tutma, anımsama* (hatırlama), *tanıma, düşünme, tasarlama, sorun çözme, çözümlenme* (analiz), *birleştirme* (sentez) ve *değerlendirme* gibi *zihinsel süreçlerinin tümü* anlamlarını içerir. Bütün bunlar ve daha başka anlamlardaki karşılıklarını, **bilişsel** terimiyle ifade etmek gerekir. Bilişsel yetenek ve kavrama gücünün, *doğumdan yaşlılığa kadarki gelişimi* ise, **bilişsel gelişim** terimiyle ifade edilmekte ve **bilişsel gelişim kuramı** (hipotezi, teorisi) şeklinde adlandırılmaktadır. Kurucusu, az önce de ifade edildiği üzere, *Piaget* (Piyaje) olup, kendi iki çocuğu üzerindeki gözlemleriyle; *Dünyayı öğrenmeyi ve anlamayı içeren zihinsel faaliyetlerini saptamak suretiyle* kuramını geliştirmiştir. Kendi kuramına dayanarak; örneğin *Çocukta dil ve düşünce gelişimi* (1923), *Çocukta yargı ve akıl yürütme* (1925), *Çocukta dünyanın tasarımı* (1925), *Çocukta ahlaksal yargı* (1932) gibi, çocuk gelişimi ile ilgili önemli eserler, yani *çocuk ruhbilim eserleri* vermiş önemli bir araştırmacıdır. Hatta, *yapılandırımca eğitim*, ya da *öğrencide hazır bulunuşluk* yaklaşımının da, bu araştırmacı ve teorisyenle başladığı söylenebilir.

Teori ya da kurama bir başka örnek olarak, Amerikalı ruhbilimci **John Broadus Watson** (1878-1958) tarafından kurulmuş ve daha sonra bir çok izleyicisi-savunucusu olmuş, **Davranışçı öğrenme kuramı** da örnek gösterilebilir. Bunlar, öğrenmede *içebakış* (iç murakabe, iç denetim) yaklaşımının varlığına karşı çıkarlar. Ruhbilimin (psikoloji), gözlenebilen davranışları inceleyebileceğini kabul ederler. Aslında kuram, tek değildir; *öğrenmeyi, davranışlardaki gözlenebilir değişimleri esas olarak alan ve açıklayan kuramların bütününe verilen ad* olarak yorumlayan, bir çok *davranışçı ruhbilimci vardır. Bunların temel iddiası, öğrenmenin davranışları gözleyerek gerçekleştiği* kuramı üzerine kurulmuş olmasıdır.

Hiç kuşku yok ki, daha bir çok *yöntembilim kuramı* (teori, hipotez) söz konusu edilebilir. Ancak çalışmamız, bir *Genel öğretim yöntemleri* ya da *Yöntembilim=Metodoloji* çalışması olmadığından, fazla sayıda yöntembilim kuramına değinmeye gerek görülmemiştir.

Zamanla gelişen **yöntembilim** (=metodoloji), *mantık biliminin en zor ve en önemli araştırma bilim alanlarından birisi* durumuna gelmiştir. Günümüzde, üniversitelerin felsefe bölümlerinde okutulan bu bilim; Eğitim Fakültelerinin *eğitim bilimi bölümleri* ile *Eğitim Bilimleri Fakülteleri* öğretim programlarında, **genel öğretim yöntemleri** (eski karşılığı: Umumi tedris metodları); ayrıca da, **Öğretim ilke ve yöntemleri** adlarıyla yer alır. Eğitim Fakültelerinin bütün öğretmenlik branşlarında yöntembilim, **Özel öğretim yöntemleri** diye bir genel ad altında verilmekte ise de, bu ders, okutulduğu öğretmenlik branşına göre ad almaktadır: Örneğin *Tarih öğretim yöntemleri, Fizik öğretim yöntemleri, Türkçe öğretim*

yöntemleri, Coğrafya öğretim yöntemleri ... gibi. Buradaki **amaç**, **akademik düzeyde, bir yöntembilim eğitimi olmayıp**, daha çok **ilkokul, orta okul ve lise öğretim programlarının hangi ilke, yöntem ve teknikler kullanılarak eğitim ve öğretiminin yapılması gerektiğine yöneliktir.**

Böyle olmakla birlikte, yine de, öznel düşünce kalıplarından çok, **nesnel ve dolayısıyla da objektif düşünce ufku** kazanmış her araştırmacı ya da aydın bireylerin, bilimde uymaları ve uygulamaları gereken, **genel bilimsel metodik (yöntemsel) yaklaşımlar** söz konusudur. Bunlar, daha çok doktriner (=öğretilerle ilgili) özellikler taşımakta ve oldukça da önemli bir çeşitlilik gösterebilirler de, bunları iki kategoride (benzer grup altında) özetlemek mümkündür:

- *Akılcılık* (=rasyonalizm);
- *Deneyseleçilik* (=empirizm)

• **Akılcılık:** Bir çok felsefi kaynaktan, *akıl* terimi yerine *us* kullanıldığından, *akılcılık* (ing. rationalism) yerine de, *uşçuluk* terimi kullanılmaktadır. Daha eski kaynaklarda ise terim, *rasyonalizm* diye geçer.

En kısa tanımıyla **akılcılık=uşçuluk**; *olgucu (=pozitivist) felsefenin gelişmesine olanak veren; kesin bilginin kaynağının, akıl=us olduğunu; bilimsel bilginin, akla=usa aykırı olmaması gerektiğini ileri süren öğretiler, yani doktrinlerin genel adıdır.⁴ Kurucu ve savunucuları bir hayli fazla olmakla birlikte, bunların en tanınmış olanları *Aristoteles* (M.Ö. 384-322), *Descartes* (Dekart: 1596-1650) ve *Kant* (1724-1804) gibi önemli düşünürlerdir.^{5,6,7}*

4 **Öğreti** (ing. doctrine): Bilimde *doktrin* diye de geçer. Hem felsefe ve hem de eğitim bilimi terimidir. *Bilimde düzenli bir görüşü oluşturan kuramlar (hipotezler) ve ilkelerin bütünü. Bir düşünürün, ya da birden çok düşünürün, bilimsel bir konuda ileri sürdükleri ve savundukları görüş, ya da görüşler.*

5 **Aristoteles** (M.Ö. 384-322): İlk çağ düşünürleri arasında, en önemlilerinden biri. Yunanlı bu düşünür, pozitivism yani olguculuğun ilk temsilcisidir. İlk kez O'nun tarafından bilimler sınıflandırılmıştır: *teorik bilimler, pratik (uygulamalı) bilimler ve üretici bilimler* gibi. Ayrıca, bir çok eser vermiştir. Örneğin bunlardan *Politika* adlı eserinde ileri sürdüğü *Devlet kuramı*, devletin kurulması, gelişmesi ve gücü konusundaki görüşleri büyük değer taşır.

6 **Rene Descartes** (1596-1650): Çağdaş felsefenin kurucusu ve ünlü Fransız düşünür. Ayrıca da, önemli bir matematikçidir (Geometrinin çağdaş anlamda kurucusu). Fransızda doğdu, Hollanda'da yaşadı ve İsviçre'de öldü. Başlıca eserleri; *Aklın idaresi için kurallar, Dünya ya da ışık üzerine incelemeler, Yöntem üzerine konuşmalar ve metafizik düşünceler* gibi çalışmalarıdır.

7 **Immanuel Kant** (Emanuel Kant: 1724-1804): Düşünce tarihinin, en ünlü düşünürlerinden olup, çağdaş anlamda *akılcılık=uşçuluk* (rasyonalizm) öğretisinin kurucusu kabul edilir. Bu ünlü Alman düşünür, *bilgi ve ahlak felsefesi* konusunda derinlemesine görüşler ileri sürmüştür. *Yararlılık ve erdem etiği* çalışmalarıyla da öncü bir düşünürdür. Hatta, Copernicus'un *Güneş merkezli evren kuramı* görüşünü, ilk kez O'nun kanıtladığı kabul edilmektedir.

Bilginin ve gerçeğin kaynağının, akıl=us olduğunu; bu yolla, gerçeğin ve doğrunun ortaya konulabileceğini ileri süren akılcılık=usçuluk öğretisi, bilimin gelişmesinde etkin bir rol oynamıştır. Bu gelişmenin öncüsü, ünlü Fransız düşünür Rene Descartes (Rene Dekart) olup, bilimin gelişmesine yaptığı katkılar arasında belki de en önemlisi, bilimde yöntemli kuşku esaslarına göre düşünülmesi gerektiği düşüncesini bilime kazandırmasıdır denilebilir. O'nun en önemli eserlerinden olan Akıl yönetimi için kurallar (Regulae ad directionem ingenii) konulu çalışmasında düşüncelerini ileri sürerken, her şeyi sorgulayan yöntemli bir kuşkudan hareket ederek yargılara ulaşmaya çalışmıştır. Bilimde doğruyu aramak ve bulmak için, aklın gücünü yöntemli kuşku ilkesiyle desteklemek gerektiği düşüncesine inanır. Çünkü yöntemli kuşku=metodik şüphe, araştırmacının bilimde yanlış kanaatlere ulaşmasını önler ve hem araştırmacının, hem de bilim adamının, güvenilir olmasını sağlar.

Akılcılık=usçuluk öğretileri, bilginin ve gerçeğin kaynağının akıl (us) olduğunu kabul etmesi yanında; örneğin hurafeler, menkıbeler, batıl inançlar, mistik ve mitolojik düşünceler gibi mitleri, bilgi ve gerçeği doğrulamakta kullanmaz. Bunlarla taban tabana çelişir ve onları reddeder. Çünkü, var olan hiçbir şeyin, insan aklının kabul edebileceğine aykırı bir açıklaması olamaz görüşünü savunur.

Akılcılık=usçuluk, çağdaş bilimsel düşüncenin en köklü temellerini oluşturur. Toplumsal kalkınma, aydınlanma ve çağdaş hayatın standartlarındaki iyileşme; bireyin yüceltilmesi, insan hakları ve eşitlik gibi kavramların gerçek değerini kazanması pozitivistimin (olguculuğun) yeterince anlaşılması ve toplumsal hayata uygulanmasıyla olanaklıdır.

• **Deneysevcilik:** Kaynaklarda, görgülcülük (ing. empiricism) veya deneycilik diye de geçer. Eski kaynaklarda, ampirik=empirik düşünce olarak ifade edilir.

Burada hemen hatırlamak gerekir ki, az sonra söz konusu edilecek olan *nicel araştırmalardaki deney* ile burada ifade edilen deneycilik ya da deneysevcilik, eş anlamlı değildir. *Deneysevcilik* ifadesinden, öncelikle fizik, kimya, biyoloji gibi doğa bilimlerinin, olmazsa olmaz laboratuvar=deney odası deneyleri anlaşılır. Bu deneyler, nesnel sonuçlar verirler; ayrıca da, doğrulanabilir hipotezleri=kuramları vardır.

Oysa burada sözü edilen *deneycilik=görgülcülük=empirizm*; pozitivistimin = akılcılığın karşıtı olarak düşünülen; *bilginin ve gerçeğin kaynağının akılcılık=usçuluk olduğu yaklaşımını reddeden*; bilimsel bilgiye ulaşma yolunun; bireyin yaşantıları, çevresi, büyükleri ve bilge kimseleri gözlemleri, yani *tecrübe edinmeleri* yöntemi olduğunu ileri süren yaklaşımdır.

Hiç kuşku yok ki *yetişmekte olan çocuklar ve gençler*; büyüklerinden, anne-babalarından, çevrenin bilge bireylerinden... bir çok deneyim=tecrübe kazanırlar. Ancak, bilginin ve gerçeğin kaynağının, sadece deneyselcilik=görgülcülük olamayacağı; akılcılığın=usçuluğun ve nitel-nicel araştırmaların, bir bütün olarak eğitim ve öğretimin, bunda göz ardı edilemez büyük rolü olduğu, ayrıca hatırlanmalıdır.

Akılcılık=usçuluk öğretilerinin en köklü zayıflığı ya da eksikliği, bilimsel bilgiye ulaşmada, *nesnel anlamda deneyi gerekli bulmayışıdır. Yani doğru bilgiye ve gerçeğe, akıl=us yoluyla ulaşılabileceğini ileri sürmeleridir. Sadece deneyselcilik=tecrübe edinme yoluyla da öğrenme ve gerçek bilgiye ulaşma olanağı yoktur. O zaman, bu konuda başka yaklaşımlara ihtiyaç bulunmaktadır ki, bunların, nicel ve nitel araştırma yaklaşımları; ek olarak daha başka yaklaşımlar olduklarına, aşağıda değinilmiştir.*

■ Sosyal Bilimlerde Başlıca Araştırma Yöntemleri

Daha önce de değinildiği üzere *bilgi* (ing. information, knowledge) teriminin tanımlarından biri de; *inceleme, araştırma, öğrenme ve gözlemler yoluyla sağlanan düşünce ürünleridir* biçiminde yapılan tanımdır.⁸ Kuşkusuz, *öğrenme süreci sonucu oluşan bilgilerin aralarında bağ kurulması; akıl yürütme=usa vurma; çıkarımlarda bulunma=hüküm verme ya da yargılara ulaşma ve düşünebilme amacıyla kullanılan veriler bütünüdür* biçiminde yapılan tanım, terimin diğer bir ayrıntılı tanımıdır.

Ancak hemen hatırlamak (=anımsamak) gerekir ki, *bilgilerin, verilerin, düşüncelerin* ve diğer gerekli araştırma malzemesinin derlenme yöntemleri=araştırma yöntemleri, bunların değerlendirilmesi ve onlardan bazı çıkarımlarda bulunulmasından daha önemlidir denilebilir.

Veri derleme yöntemleri, bilimlerin farklı anabilim dalı bilim alanlarına göre, değişiklikler göstermektedir. Bu farklılıklar, aynı bilim kümesinin, bilim alanları arasında bile çarpıcı bir biçimde dikkati çekmektedir. Örneğin *tarih* ve *sosyoloji*, Beşeri bilimlerin (sosyal=sözel bilimler) bilim dalları oldukları halde, uyguladıkları araştırma yöntemleri, temelde çok farklıdır. *Doğa bilimleri* için de aynı görüş geçerlidir. Nitekim *fizik, kimya, biyoloji*; her üçü de *deneysel bilimler* olmakla bir-

8 *Bilgi* teriminin diğer tanımları için bakınız:

Cevzici, A., 2011, Felsefe Sözlüğü. Say Yayınları, İstanbul, S. 74-75.

TÜBA., 2011, Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü: Sosyal Bilimler. Türkiye Bilimler Akademisi Yayını, Ankara, S. 159-160.

Öncül, R., 2000, Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü. MEB Yayınları: 3410, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 1220, İstanbul, S. 163-164.